

МИХАИЛО ШЋЕПАНОВИЋ (Београд)

ОНОМАСТИЧКА ТЕРМИНОЛОГИЈА И НОРМА

Послије седам ономастичких конференција у југословенским оквири-ма (ЈОК), једанаест свезака (односно томова) Ономатолошких прилога (ОП), на стотине расутих ономастичких радова наших аутора по разним листовима и часописима, те тринаест свезака (све до скоро заједничке нам) едиције „*Onomastica Jugoslavica*” (ОЈ), дјелују помало забрињавајуће ријечи једног од наших водећих ономастичара: „Ономастичке теорије ни одраније, ни до данас, као посебне, па и као лингвистичке дисциплине још увијек нема, или је барем нема у једном научно фундираном облику. Такође, нема ни изграђене приближно уједначене методологије у раду” (Вујичић 1994: 157).

Ово је довољно адекватна чињеница за образложење п о т р е б е за оваквим насловом реферата. Наиме, ако хоћемо ономастику као лингвистичку, и не само лингвистичку дисциплину, онда нам је неопходна „научно фундирана” ономастичка теорија, а њу ћемо имати тек онда када се њоме озбиљније позабавимо, тј. кад урадимо ваљане термилошке приручнике и неопходна методолошка упутства. То би били темељници за стварање теоријских премиса о ономастици и њеним проблемима. Овако, морамо се и даље угледати на претходнике из словенског и вансловенског свијета, копирати њихову терминологију и пресликавати њихове методолошке образце. Због тога је и грађа коју доносимо и од заборава спасавамо често непотпуна, неадекватно приређена и граматички недовољно информативна¹. О методологији ономастичких истраживања вриједи говорити посебно и шире. Овдје ће бити ријечи једино о термилошкој слици и проблематици српске ономастике: развојној (досадашњој) – и

¹ Усамљен, али користан прилог проблему теорије и посебно методологије ономастичких радова даје узгредно Р. Маројевић (1982: 146–155). Пошто се ради о приказу (ОП II), дакле о ономастичкој пракси, ауторове примједбе су уједно и слика стања у већини домаћих радова. Јер, како је примјећено, уз топониме се „не наводе ознаке које би указивале на род, број и деклинационе специфичности... [јер] у неким примјерима оне су скоро неопходне, без њих се грађа *ишешко може користити*” [курзив М.Ш.].

садашњој, колико простор дозвољава. Тај приступ је и одредио структуру овога чланка.

I

Као свака млада наука и ономастика је своје термилошке обресе добила касно. На оснивачкој сједници Међународне комисије за словенску ономастику (МКСО) у Кракову 1959. Ј. Свобода предлаже да се уради компаративна ономастичка терминологија, како би дошло до њеног уједначавања и како би биле избјегнуте све видније разноликости. Деценију касније, самопрегором истог аутора, појављује се *Soustava a terminologie slovanské onomastiky* (1971), а потом 1974, на засиједању Поткомисије за терминологију, дате су смјернице за обраду текста какав се појавио у књизи *Основни систем и терминологија словенске ономастике* (Видоевић 1983: 36). Књига је урађена, бар како читамо у предговору, према темељним начелима које је предложио Ј. Свобода, па их преносимо у цјелини:

1) у основној терминологији не треба одступати од интернационалне терминологије, већ досљедно задржати ту терминологију: *-оним* (*анџрој-*, *џој-* итд.) за појединачна властита имена, *-онимија* за скуп тих имена, *-ономастџика* за њихова истраживања.

2) између лингвистичке и географске (земљописне) терминологије требало би да влада склад.

3) терминологију не треба оптеретити посебним ознакама за све врсте објеката (*урбаноним*, *лимноним* и сл.); неки новосачињени термини (*бионим*, *абионим*) имају углавном ознаке тих именских основа.

У *Основном систему и терминологији словенске ономастџике* термини су дати на чешком, словачком, пољском, лужичкосрпском, руском, украјинском, бјелоруском, словеначком, македонском, бугарском, њемачком и „хрваткосрпском”. Подвлачим на *хрвајџкосрџском* јер тамо стоји скраћеница (хс) испред сваке групе термина, па је у том слиједу хрватски термин дат латиницом а српски ћирилицом. То, што се тиче формалног плана. Међутим, за нас овом приликом важнији је, свакако, садржајни план овог и оваквог термилошког система. Ево због чега. На 83. страни читамо: *особно име*; *лично име*. Дакле, са јасно урађеном подјелом између хрватског и српског језика у „заједничком” српскохрватском. Разлика је ишла – од лексичког лика термина до фонетског, да би наши „знаменити” терминолози успјели да успоставе и овакве термилошке разлике: „хрватски” су термини: *дјеђе име*, *дјеђачко име*, *дјевојачко име*; а „српски” *дечје име*, *име дечака*, *име девојке*. Дакле, ијекавски рефлекс јата је одлика хрватског језика (!). Можда није наодмет и овдје да се подсетимо „безазлених” покушаја екавизације српског етничког и говорног простора. (О томе је било ријечи на једном од наших претходних скупова²).

² Видјети: Зборник радова са научног скупа у Никшићу (*Ијекавица и књижевнојезичка норма*. – ВиО 3. Подгорица, 1994.

Видимо, даље, да је термин *йривидни анйтропоним* српски термин а хрватски *pseudoantroponim*, мада се овај термин појављује у радовима већине наших ономастичара који пишу на српском језику. Истина, нема препрека да, како смо их некад називали, варијантна обиљежја каткад могу бити међници и у овом послу. Тако би Хрватима припадао термин *козмоним* а нама *космоним*, али не видим никаквог разлога да термину *denotat* тражимо синтагматски еквивалент *йредметй именованја*, и што би овај термин, као интернационализам, више био хрватскији или обрнуто.

С друге стране, знамо да нијесу српски термини рађени по скоро препознатљивој енгеловској шеми³: *onimijски prežitak* (супстратно име), *imenska prevedenica* (преведено име), *utrnuće imena* (ишчезавање имена), *itrnuto vlastito ime*, *obavijest vlastitog imena*, па – *prišvarak* (шашливо властито име) и, на крају, *pokraćeno ime*, *čestotno*.

Вратимо се за моменат трећем начелу о ваљаности словенске ономастичке терминологије које је зацртао Свобода, а које гласи да – *йтерминологију не йтреба оййерейййййй йособним ознакама за све врстйе објектайа* (урбаноним, лимноним и сл.).

Увидом у српски дио ове терминологије учачамо да је међу 210 предложених ономастичких термина бар половина до данас неупотребљена у радовима српских ономастичара, да за преко 90% предложених термина немамо адекватан примјер српског онима, већ примјери иду овим редом: фиктоним: „фиктоним – *измислено сойстйвено име со цел да се йприкрие, замаскира йравилнойо име на даден објекйй*“. Уз овај термин немамо примјера ни на једном од словенских језика, јер очито – није за њим било ни потребе, па нема разлога да га имамо у српској терминологији. Следећи термин на који обраћамо пажњу је *йсеудоним*, са дефиницијом на македонском (иначе дефиниције су дате на македонском, руском и њемачком): *фиктйоним за лице*, поткријепљен примјером и из „хрватско-српског“ *Маййе Балойа* (чакавски пјесник Мијо Мишковић).

Шта би на све ово рекао Ђуро Даничић, чијим је свесрдним залагањем РЈА постао данас незаобилазан источник ономастичке грађе!?

У овако „сроченом“ и систематизованом *Основном систйему и йтерминологији словенске ономастййке* очито је, да је све урађено да се у том систему умањи мјесто српског језика, да се, чак, и уз нападно хрватизиран предговор, истакне предност хрватског. Остаје да се уради ваљана анализа терминолошких одредница српског језика у овом систему, да се поткријепе адекватним примјерима и да се, поштујући начела Ј. Свободе – реконструише препознатљива ономастичка терминологија српског језика.

³ Видјети према: Engel: 1931.

IV

До сада риједак и усамљен покушај сагледавања проблема наше ономастичке терминологије представља рад Данка Шипке (1990: 43–53) *Творбени модели и класификацијско сџабло српскохрватске ономастичке терминологије*. Подвлачим: то је покушај сагледавања проблемâ из наше ономастичке терминологије. Аутор је, очито, имао ваљане замисли, али рад темељи на нестабилним полазиштима: посматра „термонологију у цјелини са варијантном разуђеношћу”, а не као двије терминологије, мада је то, чак, и концепцијски, и визуелно назначено, што смо у неколико примјера и показали. То је прво.

Друго, прихватање без корекција руске ономастичке терминологије и њено пресликавање на српски ономастички терен, или, како аутор каже, „српскохрватски”, узимање без остатака и руских терминолошких рјешења – у најмању руку је узалудан посао⁴. Аутор жели да системом генерисања прилагоди употребљивости овако представљен терминолошки систем. Истина, ту дјелимично и успијева, али само ако се занемаре захтјеви ономастичке праксе. Полазиште ауторова рада да је „темељна подјела ономастичке терминологије, како се то види у Видоески 1983, на термине којима се описује предмет дјеловања и термине за опис и обраду тог предмета” (Шипка 1994: 44) оставља аутора „са стране”, удаљава од главног питања. Остаје отворено питање: шта је узроковало такву појаву (подјелу)? Због свега тога рад остаје само – дескрипција формалног плана терминолошке лексике. Јер, ако се обратимо пракси, онда и питање корпуса, и питање методолошког приступа, као и резултати статистичких испитивања који су дати – постају скоро маргинални. Једина корист од радова овакве врсте јесте у томе што се „тако” уз помоћ нових технологија ономастичка терминологија може представити „у прегледнијем и за схватање лакшем облику” (Шипка 1994: 44), а што је опет – већа заслуга технологије.

V

Кад већ помињемо ономастичку праксу, покушаћемо да покажемо како се на њу ослања ономастичка терминологија. Терминологија која се односи на *зоонимију* релативно је малобројна, мада је позната у већини словенских језика. У научној употреби, осим термина *зоонимија*, који означава нову јединицу ономастике, употребљава се термин *зооним* ’властито име за животињу’, који је начелно прихваћен у свим словенским језицима. Међутим, у већини радова који обрађују зоонимску проблема-

⁴ Чињеница да аутор није (предложене) термине из *Основног сисџема и терминологије словенске ономастике*, који су били предмет анализе, провјерио у радовима српских ономастичара умањује вриједност његових закључака. Нпр. Шипка (1994: 50) користи руски ономастички термин *годоним* (Подолска 1988: 52), занемарује предложени термин *х о д о н и м* у *Основном сисџему и терминологији словенске ономастике*, а тиме и чињеницу да је тај термин увелико заживио у радовима наших ономастичара (нпр. само у: ОП V/217 (x4), 218 (x7), 219, 220, 223, 224, 225).

тику чешће је у употреби његово објашњење, тј. синтагматски облик у функцији термина. То је видљиво и у радовима на материјалу српске зоонимије. С друге стране, *Основен систем* (1983: 97) доноси и термине *pseudozoonit* = *йривидни зооним* (нпр. *Злајина рибица*, *Пегаз*), који јасно показују да се термин *зооним* користи без замјене, у свом примарном значењу (*Алај*, *Баљен*, *Врањока*, *Шаров*). Ако умјесто употребе термина *зооним* користимо његову синтагматску замјену (објашњење у функцији термина), онда ћемо и умјесто термина *йсеудозооним* користити: *йривидно име неке животиње*, што би, аналогно томе, значило да је *зооним* – „*йраво*” *име домаће или животиње из зоолошког врија*.

На словенском плану овдје се приближавамо руској и украјинској терминолошкој проблематици, гдје се, поред термина *зооним*, користи и лексема *кличка*. Код њих термин *зооним* има ограничену (специјалну) употребу, а лексема *кличка* има полисемички карактер јер се односи и на имена људи (Поротников 1972: 212). Ипак, „термин *зооним* более однозначен, чем термин *кличка*, и по карактеру интернационален. Следует к этому добавить, что термин *зооним* употребляется лишь в ограниченном кругу специалистов: им оперируют лингвисты” (Сюсько 1989: 49).

Подольска (1989) у свом рјечнику руске ономастичке терминологије, који се и код нас користи, иза одреднице *зооним* 'вид онима, собственное имя (кличка) животного' доноси још седам термина: *зоонимика*, *зоонимикон*, *зоонимски*, *зоонимија*, *зооними*, *анйройозооним*, *йшойозооним*, које су користили и неки наши ономастичари. Међутим, ради јасноће и правилног разумијевања појава, треба терминолошки прецизирати појмове: *зоонимска истраживања*, *зоонимски айллас*, *зоонимски рјечник*, на једној, према – *зоонимном ареалу* као територији распрострања *зоонимије*, на другој страни.

Поставља се овдје и питање односа *зоонима* и *номенклайтурног имена*. На материјалу из украјинске зоонимије Сјуско (1989: 52) ово питање разрјешава тако што показује да *грлица* 'дивљи голуб' не може бити *зооним* већ само *номенклайтурно име*⁵. Чини нам се да овдје вриједи само додати – у истој номенклајтурној класи, назив дате номенклатуре путем семантичке онимизације (у овом случају метафоризацијом) *номенклайтурно име* постаје *зооним*: *Грлица*, овца са одређеном флеком испод врата; забиљежено на неколико пунктова. Што се тиче термина *номенклайтурно име* у зоонимији, чини нам се, на основу скромног искуства, да га вриједи замијенити одговарајућим латинским ликом, чиме се у истраживањима постиже јасноћа и прецизност, а избјегава опасност од погрешне синонимске терминолошке везе. С друге стране, свако теоријско разматрање одређеног проблема из зоонимије било ког

⁵ „В литературе встречаем и неправильное употребление терминов. Так, Т. И. Вендина [1984: 129] терминологическим сочетанием *зоонимические названия* ошибочно определяет такие явления, как *горлица* 'дикий голуб', *комоница* 'бесплодная кобыла', *норица* 'полевая мышь' и др., хотя на самом деле это номенклатурные обозначения, а никак не зоонимы” (Сюсько 1989: 52–53).

ареала намеће потребу за новим терминима као што су: *зооснова*, *зоонимизација*, *зооформанџи*, *зооним-компози*, *зоонимикон* и сл., који настају по постојећим моделима и продуктивним творбеним средствима.

Дакле, као млада грана ономастике, са недовољно разрађеном терминологијом, *зоонимија* тек у последњих десетак година добија основне термилошке обрасце, али још увијек недовољно устаљене да би прерасли у стабилан, општеприхваћен систем појмова, чиме би се избегле забуне и погрешне интерпретације. То се једино може постићи интензивнијим проучавањем дате појаве, у којој ће се искристалисати јасни термилошки појмови. То, уз остале⁶, јасно илуструје термин *зодоснова* са колоном самогласника у свом фонеморфолошком склопу, са два акцента и уочљивим морфолошким шавом у творбеној структури.

И да закључимо. Српска ономастичка терминологија, кристалисана у контексту општесловенске лингвистичке терминологије, обавезана да сачува вјештачку творевину „српскохрватски и обрнуто” у називу језика, непажњом њених представника добила је опис који не одговара ни лингвистичкој истини, ни ономастичкој пракси. Захваљујући радовима српских ономастичара, искристалисале су се претпоставке за организацију јасног термилошког система српске ономастике. Тај систем чува особине интернационалности, што олакшава научну комуникацију, али чува и националне језичке одлике (нарочито на морфонолошком и творбеном плану⁷).

Сагледавање терминологије било које научне области немогуће је изван оквира датог језика. Чињеница је да ономастичка терминологија српског језика, и она тек усвојена и она коју ће изњедрити будућа истраживања, мора бити одређена и са дескриптивног, и са структуралног аспекта, али – са чврстим ослоном у ономастичкој пракси.

ЛИТЕРАТУРА И СКРАЋЕНИЦЕ

Вендина 1984: Вендина Т. И., *Сходства и различия суффиксов -иц(а) и -н(ица) в славянских языках*, Общеславянский лингвистический атлас. Материалы и исследования 1981. Москва, 101–138.

ВиО: *Васийићање и образовање*, Подгорица.

Видоески 1983: Видоески, Б. et. al. *Основен систем и терминологија на словенскајта ономастџика*, МАНУ, Скопје, 1981.

Витковски 1980: Витковский Т., *Проблемы словаря ономастической терминологии*, Перспективы развития славянской ономастики, Москва, 1980.

⁶ За потребе овог чланка ексцерпирано је пет свезака Ономатолошких прилога САНУ и на основу увида у ономастичке термине који се тамо јављају показују се јасни типови на семантичко-структуралном плану: 1. преузете сложенице типа *анџиројоним*, *ејоним*, *зооним*, *оним*, *џеоним* и сл.; 2. кованице настале на домаћем терену типа *геоџојоним*, *ејнојојоним*, *изоанџиројоним*. На структуралном плану преовлађују термини синтагматског типа у којима се ономастички термин јавља као детерминатор.

⁷ Види напомену бр. 6.

- Вујичић 1994: Вујичић, Д., *Ономастички назив – айелайив, с особитим осврћом на сјеверно-црногорску микрошайоницију*, VIII ЈОК и 2. лингвистички скуп „Бошковићеви дани”, ЦАНУ, Научни скупови 33, Одјељење умјетности 11, 157–162.
- Енгел 1931: Engel, E., *Stilkunst*, Leipzig – Wien.
- ЈОК: *Југословенска ономастичка конференција I–VIII: Прва југословенска ономастичка конференција* (Тиват, 22–24. октобра 1975), ЦАНУ, Научни скупови 2, Одјељење умјетности 2, Титоград, 1976; *Втора југословенска ономастичка конференција* (Скопје, 6–9 октомври 1977), МАНУ, Скопје, 1980; *Трећа југословенска ономастичка конференција* (Dubrovnik, 10–13. listopada 1979), ОЈ 10, Загреб, 1982. *Четврта југословенска ономастичка конференција* (Ljubljana, 1981); *Zbornik referata i materijala V jugoslovenske onomastičke konferencije* (Mostar, 12–15. oktobra 1983), ANUBiH, Posebna izdanja LXX, Odjeljenje društvenih nauka 13, Sarajevo, 1985; *Зборник шесте југословенске ономастичке конференције* (Доњи Милановац, 9–12. октобра 1985), САНУ, Научни скупови XXVII, Одељење језика и књижевности 7, Београд, 1986; *Зборник седме југословенске ономастичке конференције* (одржана у Приштини) није публикован; *Осма Југословенска ономастичка конференција и Други лингвистички скуп „Бошковићеви дани”* (Титоград – Даниловград, 19–21. априла 1990), ЦАНУ, Научни скупови 33, Одјељење умјетности 11, Подгорица, 1994.
- Маројевић 1982: Маројевић, Р., [ред. на:] *Ономастолошки њрилози II*, Београд, 1981, Зборник за филологију и лингвистику XXV/2, Нови Сад, 146–155.
- ОЈ: *Onomastica Jugoslavica*. Glasilo Meduakademijskog odbora za onomastiku 1–13, Ljubljana–Zagreb, 1969–1989.
- Подольска 1988: Подольская, Н. В., *Словарь русской ономастической терминологии*, Москва.
- Шипка 1994: Шипка, Д., *Творбени модели и класификацијско сџабло срџскохрватџске ономастичке џтерминологије*, Осма ономастичка конференција и Други лингвистички скуп „Бошковићеви дани”, Научни скупови 33, Одјељење умјетности 11, Подгорица, 1994, 44–53.

Mihailo ŠĆEPANOVIĆ

WORTKUNDLISCHE TERMINOLOGIE UND NORM

Zusammenfassung

Nach seinem Einblick in das terminologische System der Onomastologie wendet sich der Verfasser diesem System aus der heutigen Sicht zu. Dies erreicht er dadurch, daß er Beispiele aus den Arbeiten der zeitgenössischen serbischen Onomasiologen heranzieht, um dem Leser eine pragmatische Stütze zur Erklärung dieser lexikalischen Schicht anzubieten. Gleichzeitig weist der Verfasser mit Nachdruck darauf hin, daß insbesondere die einheimischen Autoren ihre terminologischen Einheiten präzisieren müßten. Der Beitrag weist gleichzeitig auf den internationalen Charakter sowie auf den nationalen Einschlag des onomastologischen terminologischen Systems im Serbischen hin.

